

SPIRITUAL CULTURE OF THE HELLENES AND FACTORS OF ITS FORMATION

ელინთა სულიერი კულტურა და მისი წარმომქმნელი ფაქტორები

Nugzar Abramishvili

Doctor of Philosophy,

Professor of Gori State University

Gori, Chavchavadze st., #53, 1400, Georgia,

+995577151212, nugzarabramishvili@gu.edu.ge

<https://orcid.org/0000-0001-5858-7906>

Abstract. Such factors as the "Hellenic wonders" of the great Hellenic culture, mentioned by the well-known authors of ancient times, include: a) the exceptional talents of the Hellenes; their profound rationalism and intellectualism, intuitive genius, active vitality, and insatiable curiosity; b) leisure, free time; c) the remarkable mobility of the Greeks; d) the spirit of competition, known as the "agonal soul"; and e) the polis, the polis way of life. A unique feature of the Hellenic soul is also highlighted in this article—an extraordinary aestheticism, which permeated all areas of ancient Greek culture: mythology, philosophy, art, science, education, and even politics (the Hellenes viewed the polis aesthetically and took pleasure in its beauty). Additionally, the Pythagorean factor played a role in rationalizing this characteristic of the Hellenic soul.

Additionally, we consider the education system, which played a crucial role in shaping Hellenic culture, to be both a manifestation of the "Hellenic wonders" and a factor in its creation.

And, of course, the polis—an extraordinary cultural phenomenon with its socio-political structures, value system, and way of life. The polis encapsulates the fate of ancient Hellas, explaining both its glory and its eventual downfall.

Key words: Mythos, Philosophy, Art, Science, Cosmos, Polis, Aestheticism, Rationalism.

ნუგზარ აბრამიშვილი

ფილოსოფიის დოქტორი

გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი,

გორი, ჭავჭავაძის ქ., 53, 1400, საქართველო

+995577151212, nugzarabramishvili@gu.edu.ge

<https://orcid.org/0000-0001-5858-7906>

აბსტრაქტი. ანტიკური ხანის ცნობილ მკვლევართა მიერ აღიარებულ, დიადი ელინური კულტურის, „ელინური საოცრების“ წარმომქმნელ ისეთ ფაქტორებს, როგორცაა: ა) ელინთა განსაკუთრებული ნიჭიერება; მოჭარბებული რაციონალიზმი და ინტელექტუალიზმი, გენიალური ინტუიცია, აქტიური სასიცოცხლო ენერჯია და ამოუწურავი ცნობისმოყვარეობა; ბ) მოცალეობა, თავისუფალი დრო; გ) ბერძნების განსაკუთრებული მობილურობა; დ) მეჯიბრის სულისკვეთება, ე.წ. „აგონალური სული“; ე) პოლისი, პოლისური ცხოვრების წესი; წარმოდგენილ სტატიაში დამატა ელინური სულის გამორჩეული თვისება გასაოცარი ესთეტიზმი, რომელმაც შთანთქა მკ. ბერძნული კულტურის ყველა სფერო: მითოლოგია, ფილოსოფია, ხელოვნება, მეცნიერება, აღზრდა-განათლების სისტემა და თვით პოლიტიკაც კი (ელინი პოლისსაც ესთეტიკურად აღიქვამდა და ტკბებოდა მისი მშვენიერებით), და პითაგორას ფაქტორი, რომელმაც ელინური სულის ამ თვისების საოცარი რაციონალიზაცია განახორციელა. ასევე

„ელინური საოცრების“, როგორც გამოვლენად, ისე მის წარმომქმნელ ფაქტორად მივიჩნევთ განათლება-აღზრდის სისტემას, რომელმაც მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ელინური კულტურის ქმნადობის საქმეში და რა თქმა უნდა პოლისი, გასაოცარი კულტურული ფენომენი, თავისი სოციალურ-პოლიტიკური სტრუქტურებით, ღირებულებათა სისტემით და ცხოვრების წესით. პოლისით უნდა აიხსნას ანტიკური ელადის ბედი, მისი ბრწყინვალეობა და დაცემა.

საკვანძო სიტყვები: მითოსი, ფილოსოფია, ხელოვნება, მეცნიერება, კოსმოსი, პოლისი, ესთეტიზმი, რაციონალიზმი.

შესავალი. წარმოდგენილ სტატიაში განვიხილავთ დიად ელინურ კულტურას, „ელინურ საოცრებას“, მისი გამოვლენის ფენომენებს: მითოსს, ფილოსოფიას „ხელოვნებას, მეცნიერებას, სწავლა-განათლების სისტემას და ყველაზე მთავარს - პოლისს, ელინთა სოციალური, პოლიტიკური და კულტურული თანაცხოვრების საკვირველ ფორმას, რომლის მსგავსიც არ იცის კაცობრიობის ისტორიამ. შევხებით, საყოველთაოდ აღიარებულ, დიადი ელინური კულტურის წარმომქმნელ ისეთ ფაქტორებს, როგორცაა ელინთათვის დამახასიათებელი არაჩვეულებრივი რაციონალიზმი, ინტელექტუალიზმი და ამოუწურავი ცნობისმოყვარეობა; (მოცალებობა), თავისუფალი დრო; აქტიური სასიცოცხლო ენერჯია; განსაკუთრებული მობილურობა; შეჯიბრებითობის სულისკვეთება. ამ ფაქტორებს, ჩვენი მხრიდან დავამატებთ ბერძენი ეთნოსისთვის დამახასიათებელ თანდაყოლილ სულიერ სინატიფეს, ესთეტიზმს; აღზრდა-განათლების სისტემას, რამაც უმნიშვნელოვანესი როლი შეასრულა ელინური კულტურის ქმნადობის საქმეში და, რა თქმა უნდა პოლისს, რომლითაც უნდა აიხსნას ანტიკური ელადის ბედი, მისი ბრწყინვალეობა და დაცემა. ელინურ პოლისს განვიხილავთ ათენის პოლისის მაგალითზე, რადგან პოლისური ცხოვრების წესმა თავის კლასიკურ დონეს ათენის ქალაქ-სახელმწიფოში მიაღწია. ამ საქმეში დავიხმარებთ თუკიდიდეს, პლატონის იმ დიალოგებს, სადაც დიალოგთა მონაწილე პერსონაჟები ცნობილი სახელმწიფო მოღვაწეები და მხედართმთავრები იყვნენ როგორც ათენის ბრწყინვალეობის, ისე პელოპონესის ომის პერიოდში. განსაკუთრებით კი პერიკლეს, რომელიც ათენის სიდიადის მომსწრეც იყო და ამ სიდიადის ერთ-ერთი შემოქმედიც.

მეთოდები. თემის სპეციფიკიდან გამომდინარე გამოვიყენეთ ისტორიულ-კრიტიკული და ჰერმენევტიკული მეთოდები.

შედეგები. კვლევის შედეგად დადგინდა, რომ კლასიკური ბერძნული სულიერი კულტურის წარმომქმნელ, საყოველთაოდ აღიარებულ ფაქტორებს უნდა დაემატოს: 1) ბერძენი ეთნოსისთვის დამახასიათებელი თანდაყოლილი სულიერი სინატიფე, ესთეტიზმი. ესთეტიზმმა შთანთქა ძველ საბერძნეთში კულტურის ყველა სფერო: მითოლოგია, ფილოსოფია, ხელოვნება, პოეზია, აღზრდა-განათლების სისტემა და თვით პოლიტიკაც კი. ელინი თავის პოლისს ისე აღიქვამდა, როგორც ხელოვნების ქმნილებას და ტკბებოდა მისი მშვენიერებით.

პირველად ელინებმა შესძლეს უფრო თამამი, თავისუფალი მიმართება დაემყარებინათ ბუნების მიმართ. ისინი არ შეუშინდნენ ბუნებას, გაბედეს თვალი გაესწორებინათ მისთვის და „აღმოაჩინეს“, რომ მზე, მთვარე, ვარსკვლავები, ბუნების სხვადასხვა სტიქიონები მშვენიერ სანახაობას წარმოადგენენ, რომ სამყარო არის „კოსმოსი“, ანუ ჰარმონიული და მშვენიერი მთელი და ის ითხოვს არა შიშზე დაფუძნებულ რელიგიურ თავყანისცემას, არამედ ესთეტიკურ ცქერას და ტკბობას. 2) პითაგორას ფაქტორი,

რომელმაც ელინური სულის ამ თვისების და საერთოდ ესთეტიკურის საოცარი რაციონალიზაცია განახორციელა და მნიშვნელოვნად განსაზღვრა კულტურისა და ხელოვნების გაფურჩქვნა-აყვავება ძველ საბერძნეთში. პირველი დიდი აღმოჩენა პითაგორამ მუსიკის სფეროში მოახდინა, რომლის მიხედვითაც ბგერების გამომცემი სიმის სიგრძესა და სიმის ჟღერით წარმოქმნილ ბგერებს შორის კანონზომიერი რიცხოვრივი თანაფარდობაა; ჰარმონიული ბგერები სრულ შესაბამისობაშია მათემატიკურ პროპორციებთან; ბგერათა სამყაროში საზღვრის შემოტანა დისჰარმონიას ჰარმონიად აქცევს; ბგერებში არსებული განუსაზღვრელი თვისოვრივი მრავალფეროვნება მშვენიერებად იქცევა პროპორციის მარტივი კანონების მეშვეობით და ეს პრინციპი მთელი უნივერსუმის განმსაზღვრელი პრინციპია.

აღმოჩენილ იქნა წესრიგის არსი, ბგერის ბუნებაში დაფარული რიცხოვრივი ორგანიზაცია. ეს არის კოსმოსის წარმოქმნის ზოგად პითაგორული ფორმულა, საიდანაც მნიშვნელოვანი ეთიკური და ესთეტიკური შედეგები გამომდინარეობს. კოსმოსის არსებობა რიცხოვრივი პროპორციებით განისაზღვრება, რაც სამყაროულ ქაოსს მშვენიერებად აქცევს. პითაგორას ამ თეორიამ გადამწყვეტი როლი შეასრულა ძველი ბერძნული კულტურის ისტორიაში. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ პითაგორა ელინური სულის უპირველესი მოციქულია. 3) გენიალური ელინური კულტურის მთავარ ამხსნელ პრინციპს წარმოადგენს ისეთი კულტურული ფენომენი, თავისი სოციალურ-პოლიტიკური სტრუქტურებით, ღირებულებათა სისტემით და ცხოვრების წესით, როგორცაა პოლისი. პოლისმა უმნიშვნელოვანესი როლი შეასრულა ადამიანის განვითარებაში. პოლისის წყალობით ეზიარა მოქალაქე, პიროვნება თავიუფლების ისეთ ხარისხს, რომლის მსგავსიც არ იცის ისტორიამ. ამიტომ არასდროს მომხდარა შემოქმედებითი ნიჭისა და, შესაბამისად, კულტურის ასეთი გაფურჩქვნა და აყვავება, როგორც ეს მოხდა ელადაში.

მსჯელობა. სტატია ანტიკური ხანის ბერძნებზეა - ელინებზე. მათ მიერ შექმნილი ფენომენალური და განუმეორებელი კულტურის „ელინური სასწაულის“, წარმომქმნელ პირობებსა და ამხსნელ პრინციპებზე.

აქვე გვინდა შევნიშნოთ, რომ დასაწყისში ნახსენები ლათინური წარმოშობის სიტყვა „ანტიკური“ ძველს ნიშნავს, მაგრამ ჩვენ ამ ცნების ქვეშ ვგულისხმობთ არა ყველა ძველ ცივილიზაციას, არამედ მხოლოდ ორს: ძველ ბერძნულს და რომაულს. ძველ შუამდინარულ, ეგვიპტურ, ინდურ, ჩინურ და ირანულ ცივილიზაციებს ვმიჯნავთ ელინურისგან, რადგან ამ უკანასკნელის სახით პირველად დაიბადა დასავლური ტიპის ცივილიზაცია - პოლისური ცივილიზაცია. ალექსანდრეს ლაშქრობების შემდეგ წარმოშობილი ელინისტური ცივილიზაციაც, რომელმაც ახალი სახე შესძინა ანტიკურობას ასევე ძველი ბერძნების მიერ იყო შექმნილი, მაგრამ ის უკვე აღარ იყო პოლისური ცივილიზაცია.

ანტიკური ხანის ბერძნების წვლილი მსოფლიო, განსაკუთრებით კი ევროპული კულტურის განვითარებაში კოლოსალურია. გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ არცერთ ეთნოსს არ გაუმდიდრებია მსოფლიო კულტურის საგანძური ისეთი მარადიული ღირებულების მქონე ფილოსოფიური და მეცნიერული იდეებით, ხელოვნების შედეგებით, დღემდე რომ ინარჩუნებენ ნორმისა და მიუწვდომელი ნიმუშის მნიშვნელობას, როგორც ეს ძველმა ბერძნებმა შესძლეს. კულტურის ნებისმიერ სფეროში ელინთა მიღწევები იყო ფენომენალური. ჩვენთვის საინტერესო ეპოქის ცნობილი მკვლევარები: ისტორიკოსები კულტუროლოგები, ფილოსოფოსები „იძულებულნი“ არიან მიმართონ ისეთ ეპითეტებს, როგორცაა „ბერძნული საოცრება“ „ელინური სასწაული“ და ჩვენი სტატიის სათაური აქ ტრანსფორმირდება შემდეგ კითხვებად: ა) როგორია ამ

სასწაულის კონკრეტული შინაარსი, ბ) როგორ სოციალურ, პოლიტიკურ და სულიერ ატმოსფეროში აღმოცენდა ის და ჩვენ ეხლა ამის განხილვას შევუდგებით:

მითოლოგია - ისტორიული განვითარების რა ეტაპზე არ უნდა იყოს, ადამიანს არ შეუძლია იარსებოს აუხსნელ, გაურკვეველ, იდუმალ სამყაროში. მან სამყაროში თავი ისე უნდა იგრძნოს, როგორც საკუთარ სახლში. თავდაპირველად ადამიანმა მითოსურად ახსნა სამყარო. არ დარჩენილა არცერთი ხალხი ტრობრიანდრიის კუნძულების მკვიდრთაგან დაწყებული კანადელ ესკიმოსებამდე, რომ არ შეექმნათ თავიანთი მითოლოგიური წარმოდგენები სამყაროზე. მაგრამ სულ სხვაა ბერძნული მითოლოგია. ძველმა ბერძნებმა შექმნეს პოეტურობით, მხატვრობით, სინატიფითა და დახვეწილობით განუმეორებელი მითოლოგია, რომელშიც მთლიანად დომინირებს მხატვრული წარმოსახვა. „ესაა პოეტურ-მეტაფორული აზროვნება, სადაც შემეცნებითი ასპექტი მხატვრულითაა გაჯერებული და გადაფარული. აქ ხელოვნების მაფორმირებელი ძალა ემთხვევა მითოსის შემქმნელ ძალას.“ (კასირერი, 1983: 126). ბერძნული მითოლოგიის სახით ჩვენს წინაშე დიადი მითოლოგიური ქმნილებები, რომელთაც საზრისისეული სიღრმით, მუდმივობით, უნივერსალურობით, საოცარი ტრანსფორმაციის უნართა და ახლებური შემოქმედებითი გაფორმების შესაძლებლობით, ბადალი არ ჰყავს საკაცობრიო კულტურის ისტორიაში. ბერძნული მითოლოგია არა მარტო ელინური, არამედ მთელი შემდგომი ევროპული კულტურის არქეტიპულ საფუძველს წარმოადგენს. ბერძნული მითოლოგია იყო პოეტების, მხატვრების, სკულპტორთა, მწერალთა, კომპოზიტორთა შთაგონების წყაროც და სიუჟეტური მასალაც, ჰომეროსიდან დაწყებული ესქილეთი, სოფოკლეთი, ევრიპიდეტი, ვერგილიუსით, დანტეთი, მიქელანჯელოთი, ლეონარდო დავინჩით, ტიციანით, რაფაელით, გოეთეთი, შილერით, შექსპირით, ბაირონით გაგრძელებული, დიკენსითა და ჯეიმს ჯოისით დამთავრებული. ბერძნული მითოლოგია თავისი ერთ-ერთი გმირის ორფეოსის მოკვეთილი თავივით სიკვდილის შემდეგაც განაგრძნობს სიმღერას და თავისი მშვენიერი მელოდიით და მხატვრული წარმოსახვის ძალით განმსჭვალავს მთელ ევროპულ კულტურას.

ფილოსოფია - აქ წარმოიშვა ფილოსოფია ცოდნისა და კულტურის უმთავრესი დარგი. აქ მოხდა ადამიანის ინტელექტუალური ენერჯის საოცარი „აფეთქება“. ადამიანი, რამდენადაც ის ადამიანია აუცილებლობით და თან მარადიულად დგება ისეთი კითხვების წინაშე, როგორცაა: რას წარმოადგენს სამყარო მთლიანობაში და რა არის მისი არსებობის საფუძველი? რის ან ვისი წყალობით ეზიარება სამყარო წესრიგსა და ჰარმონიას? უკვდავია თუ არა ჩვენი სული და როგორია მარადისობასთან ზიარების შანსები? ვართ თუ არა თავისუფალნი ჩვენს ქცევა-მოქმედებაში თუ სხვა არსებებივით აუცილებლობისა და ბედისწერის ძალები წარგვმართავენ? არსებობს თუ არა სამყაროს უზენაესი მიზეზი-ღმერთი, თუ ბუნების საგნები და მათი წესრიგი წარმოადგენს უკანასკნელ ინსტანციას, რაზეც უნდა შევჩერდეთ ჩვენი შემეცნების პროცესში? როგორია სამყაროს მთელში ჩვენი ადგილი და რა არის ჩვენი ცხოვრების ჭეშმარიტი საზრისი, სიცოცხლის მიზანი?...

ნებისმიერი ცივილიზაცია ჭეშმარიტების მიებას ისახავს მიზნად. ყველა ძველ ცივილიზაციაში, გარდა ერთისა, ამ კითხვებზე პასუხებს რელიგიური ლიდერები იძლეოდნენ; მაგალითად ქურუმები - ძველ ეგვიპტეში, მაგები - სპარსელებსა და მიდიელებში, მოგვები - შუა მდინარეთში, წინასწარმეტყველნი - ებრაელებში. ცოდნა, შემეცნება, ჭეშმარიტება მხოლოდ რჩეულთა, ღვთაებრივი ზემთაგონების მქონე და ღმერთის მიერ ხელდასმულ ერთეულთა პრივილეგია იყო და მათგან მომდინარე ცოდნას ყველა იღებდა და აღიარებდა, როგორც უდავო ჭეშმარიტებას. ერთადერთი გამონაკლისი იყო ბერძნული ცივილიზაცია. ბერძნებმა მოახდინეს უდიდესი აღმოჩენა, რომელიც ოდესმე მოუხდენია ადამიანს. მათ აღმოაჩინეს გონების ძალამოსილება, უნივერსალურობა. ყოფიერების საიდუმლოებათა კვლევისას ბერძნული გენია რწმენას კი არ ეყრდნობოდა, არამედ - გონებას, სამყაროს შემეცნების ყველაზე მძლავრ ინსტრუმენტს.

ძველ საბერძნეთში აღმოცენდა სინამდვილის ფილოსოფიური გააზრების ყველა სახე: მეტაფიზიკა, გნოსეოლოგია, ლოგიკა, ეთიკა, პოლიტიკა, ესთეტიკა და აქვე მიაღწია განვითარების კლასიკურ დონეს. ბერძნულ ფილოსოფიას ამშვენებენ ისეთი სახელები, როგორირიცა: პითაგორა, ჰერაკლიტე, პარმენიდე, დემოკრიტე, ანაქსაგორა, განსაკუთრებით კი სოკრატე, პლატონი და არისტოტელე. ჩვენს თვალწინ იშლება წარუვალი ღირებულების მქონე ფილოსოფიური იდეების მთელი სამყარო. ძველი ბერძნული ფილოსოფია განწონის არა მარტო მსოფლიო ფილოსოფიას, არამედ მსოფლიო კულტურასაც. ელინური ფილოსოფიის შემდეგ აღმოცენებული მსოფლიო რელიგიები ცდილობდნენ თავის მხარეს გადაებირებინათ ის, რათა მისი მეშვეობით დაეფუძნებინათ თავიანთი სარწმუნოება, და ამ მხრივ აღწევდნენ კიდევ წარმატებას. ცნობილი ამერიკელი მათემატიკოსისა და ფილოსოფოსის უაიტჰედის მოხდენილი შედარებით „მთელი შემდგომი ეპოქების ფილოსოფია სხვა არაფერია თუ არა პლატონის დიალოგების კაბადონებზე მიწერილი კომენტარები“.

ხელოვნება - ძველი წელთაღრიცხვით VI-V-IV საუკუნეები ესაა კლასიკური პერიოდი ელინური კულტურისა და ხელოვნების განვითარებაში. ესაა ბერძნული დრამის, არქიტექტურის, სკულპტურის, ფერწერის, ვაზებზე მხატვრობის, მჭერმეტყველების აყვავება-გაფურჩქვნის პერიოდი. ესაა ხელოვნების ის დარგები, სადაც ბერძნებმა შექმნეს მშვენიერების მარადიული ნიმუშები, რომლებიც დღემდე ინარჩუნებენ ნორმისა და მიუწვდომელი ნიმუშის მნიშვნელობას.

ბერძენ-სპარსელთა ომებში ბერძნების ბრწყინვალე გამარჯვებამ წარმოაჩინა პოლისის სიძლიერე, სიცოცხლისუნარიანობა და უპირატესობა. დაიწყო ტაძრებისა და საზოგადოებრივი დანიშნულების არქიტექტურულ ნაგებობათა ფართო მშენებლობის პერიოდი, მონუმენტალურ ფრესკათა და სკულპტურათა შექმნა, რომლებიც წარმოაჩენდნენ ბერძნული ქალაქ-სახელმწიფოს ძალამოსილებას და მნიშვნელობას, წარმოაჩენდნენ ადამიანის ღირსებას, სიდიადეს და მშვენიერებას. ესქილე, სოფოკლე, ევრიპიდე, არისტოფანე, მირონი, ფიდიასი, პოლიკლეტე, პრაქსიტელი, ლისიპოსი, სკოპასი აი იმ გენიოსთა სახელები, რომელთა შემოქმედებაში ხელოვნება თავის მწვერვალს აღწევს.

განსაკუთრებული ძალა გამოაჩინა ბერძენმა ეთნოსმა პოეზიაში, რომლის ისტორიული ევოლუცია დაიწყო ჰომეროსის ეპოსით, რათა შემდეგ, ლირიკის მეშვეობით, ესქილეს, სოფოკლეს, ევრიპიდეს და არისტოფანეს დრამატურგიაში თავისი განვითარების უმაღლეს წერტილამდე მიეღწია. ბერძნული ეპოსი იყო ბერძნული პოეზიის ძირი, ხოლო ბერძნული დრამა - ამ პოეზიის მწვერვალი.

ზემოთ ნახსენები დიადი სახელები არა მარტო დიდი შემოქმედნი, არამედ, ასევე, ხელოვნების დიდი რეფორმატორებიც იყვნენ. მათ არქაული პერიოდის პრიმიტიული გამომსახველობითი ფორმები შეცვალეს რეალისტური გამომსახველობითი ფორმებით. განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიენიჭა სიდიადის, ამაღლებულის, სიმშვიდის, სიბრძნის, სიკეთის, მოძრაობის, ადამიანის გრძობებისა და განცდების გამოსახვას. განხორციელდა არქიტექტურისა და სკულპტურის საოცარი სინთეზი.

ბერძნები დაესესხნენ რა ფინიკიელებს, პირველნი მსოფლიო ხალხთა შორის, გადავიდნენ სრულყოფილ ანბანურ დამწერლობაზე და დღეს მოქმედ ანბანურ დამწერლობებს ერთი წინაპარი ჰყავთ - ბერძნული ანბანი. მათ ჩაუყარეს საფუძველი ევროპულ თეატრს, გამოიგონეს ორატორული ხელოვნება, შექმნეს უმეტესობა დღეს მოქმედი ლიტერატურული ჟანრებისა. შეიმუშავეს და უმაღლეს ხარისხში აიყვანეს ღირებულებათა ის სისტემა, რომელიც ევროპის სულიერი ცხოვრების მათემატიკური გახდა.

მეცნიერება - განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია ბერძნული მეცნიერების სხვადასხვა დარგის - მათემატიკის, ასტრონომიის, მედიცინის თუ ბიოლოგიის

განსაცვიფრებელი მიღწევები. „მ.წ.ად. VI-V საუკუნეებში საბერძნეთში ცნობილი იყო ხუთი სამედიცინო სკოლა - როდოსული, კირენული, კროტონული, კნიდოსური და კოსური“ (Ковнер, 1978: 176).

პიპოკრატიმ გონების იშვიათი გამჭრიახობის, დაკვირვების უზადლო უნარის და ანალიტიკური ნიჭის წყალობით მეცნიერულ დისციპლინად აქცია მედიცინა და ბიოლოგია. და აქ გვერდს ვერ ავუვლით პლატონის აკადემიას, მთელი ელადის სამეცნიერო ცენტრს, რომელმაც თავის გარშემო შემოიკრიბა არა მარტო ფილოსოფოსები, არამედ ზუსტ მეცნიერებათა უთვალსაჩინოესი წარმომადგენლები. რომ აღარაფერი ვთქვათ მათემატიკის გენია პითაგორაზე, მათემატიკის მეცნიერების განვითარება თავის აპოგეას აღწევს დიდი მათემატიკოსების: არქიტა ტარანტელის, ევდოქსი კნიდოსელის, თეეტეტისა და ევკლიდეს მეშვეობით. „არქიტამ პირველმა მოაწესრიგა და მათემატიკურ საფუძველზე დააფუძნა მექანიკა. მან პირველმა დაიყვანა მექანიზმების მოძრაობა გეომეტრიულ ნახაზზე. მან ნახევარცილინდრის კვეთის მეშვეობით გამოიყვანა ორი საშუალო პროპორციული, კუბის გასაორმაგებლად, ხოლო გეომეტრიაში პირველმა აღმოაჩინა კუბი“ (Лосев, 1977: 50). არქიტა არა მარტო ცნობილი ფილოსოფოსი და მათემატიკოსი, არამედ გამოჩენილი სახელმწიფო მოღვაწე და ძლევამოსილი მხედარმთავარიც იყო. ტარენტის მოქალაქეებმა ის შვიდჯერ აირჩიეს სტრატეგად და არც შემცდარან. თავისი სტრატეგობის მანძილზე არქიტას არ წაუგია არცერთი ომი.

თეეტეტს მიეწერება ირაციონალობის ის თეორია, რომელიც გადმოცემულია ევკლიდეს „საწყისების“ მეათე წიგნში. მის სახელთანაა დაკავშირებული პროპორციულობის თეორიის განვითარება და ხუთი წესიერი მრავალწახნაგა სხეულის გეომეტრიული თვისებების კვლევა. ძნელია გადაჭარბებით შევაფასოთ ევკლიდეს „საწყისების“ მნიშვნელობა ზოგადსაკაცობრიო კულტურისა და ცივილიზაციის ისტორიაში. „დასავლური სამყაროს ისტორიაში „საწყისებს“ ბიბლიის შემდეგ, ყველაზე ხშირად აქვეყნებდნენ და ყველაზე გულმოდგინედ სწავლობდნენ. ის გეომეტრიის შესწავლის ძირითადი წყარო იყო. ევკლიდეს ტრადიცია დღემდე განსაზღვრავს განათლებას. მან უფრო მეტი გავლენა მოახდინა მეცნიერული აზრის განვითარებაზე, ვიდრე ნებისმიერმა სხვა ქმნილებამ“ (Строик, 1984: 68).

მათემატიკოსთა შორის, რომლებიც პლატონის აკადემიაში აღიზარდნენ ერთ-ერთი ყველაზე თვალსაჩინო ფიგურა იყო ევდოქსე კნიდოსელი. მათემატიკოსი, ასტრონომი, ისტორიკოსი, გეოგრაფი, ფილოსოფოსი, მედიკოსი. პლატონის ყველაზე საყვარელი მოსწავლე. სპარტის მეფის აგესილასის მიერ ფარაონ ნექტანებისთვის მიწერილი სარეკომენდაციო ბარათით ის თავის მასწავლებელ პლატონთან ერთად ეგვიპტეში ჩავიდა, სადაც ისინი ჰელიოპოლისელი ქურუმების მეშვეობით ეზიარნენ ეგვიპტური ასტრონომიის მიღწევებს. ევდოქსემ, არქიტასა და თეეტეტის კვალდაკვალ დიდი წვლილი შეიტანა პროპორციულობის თეორიის განვითარებაში. მან ჩამოაყალიბა ფარდობათა უზადოდ მკაცრი თეორია, რომელიც ევკლიდეს „საწყისების“ მეხუთე წიგნშია გადმოცემული. ამ თეორიის მთელი სიღრმე მხოლოდ მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში დაფასდა. „ფარდობათა ევდოქსესეულმა თეორიამ უკან მოიტოვა პითაგორელთა არითმეტიკული თეორია, რომელიც გამოიყენებოდა მხოლოდ თანაზომად სიდიდეებთან მისადაგებით. ეს იყო პირწმინდად გეომეტრიული თეორია, მკაცრად აქსიომატური ფორმით გადმოცემული და მან ზედმეტი გახადა ყოველგვარი დაზუსტება განსახილველ სიდიდეთა თანაზომადობა-არათანაზომადობასთან დაკავშირებით. ირაციონალური რიცხვის თანამედროვე თეორია თითქმის სიტყვასიტყვით მისდევს ევდოქსეს აზრთა დინებას“ (Строик, 1984: 64). ანტიკური ხანის ასტრონომთა შორის განსაკუთრებით გამოირჩევა არისტარქე სამოსელი, რომელიც, პლატონთან ერთად, კოპერნიკზე ლამის ორიათასი წლით ადრე, ჰელიოცენტრული სისტემის პირველ აღმომჩენად შეიძლება მივიჩნიოთ. ციურ სხეულებზე ხანგრძლივი დაკვირვებისა და

რთული გეომეტრიული აგებების წყალობით არისტარქე იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ მზის მოცულობა განუზომლად აღემატება დედამიწისას. თუ მზე ბევრად დიდია დედამიწაზე, უფრო მართებულია ვივარაუდოთ, რომ მზე კი არ ბრუნავს დედამიწის გარშემო, არამედ პირიქით დედამიწა ბრუნავს მზის ირგვლივ. „რაც შეეხება სფეროსებრ დედამიწას, ჩვენს მარჩენალს და მიძას, თავის ღერძის ირგვლივ რომ ბრუნავს“ (პლატონი, 1994: 299). როგორც არქიმედე გვიმოწმებს, სწორედ ასე გაიაზრებდა არისტარქე სამყაროს რეალურ სურათს, ამიტომაც იყო, რომ მას მკრეხელობაში დასდეს ბრალი და მშობლიური ქალაქიდან გაამევეს.

პლატონს არ დაუწერია საგანგებო ასტრონომიული ტრაქტატი, მაგრამ მისი მრავალი დიალოგი ნათელ წარმოდგენას გვიქმნის სამყაროს მისეულ ხედვაზე. „სახელმწიფოს“ მეექვსე წიგნში, როცა პლატონი ერთმანეთისგან მიჯნავს გონით საწვდომ იდეალურ სამყაროს გრძობებით საწვდომი რეალური სამყაროსგან. ასაბუთებს „რა ადგილი უკავია და რასაც ნიშნავს სიკეთის იდეა გონით საწვდომი სამყაროს მიმართ, იმავს ნიშნავს და ისეთივე ადგილი უკავია მზეს ხილული სამყაროს მიმართ“ (პლატონი, 2003: 246). არადა სიკეთის იდეა, პლატონის ფილოსოფიაში იდეალური სინამდვილის ცენტრალური იდეაა, ხოლო მზე მისი ხილული ხატი.

„კანონების“ მეშვიდე წიგნში პლატონი გაამჟღავნებს თავის დიად აღმოჩენას, ჰელიოცენტრულ იდეას, რომელიც თავისი მნიშვნელობით და მეცნიერული ღირებულებით ანტიკურობის ყველა ასტრონომიულ ტრაქტატს გადაწონის. „მცდარია აზრი მზის, მთვარის და სხვა მნათობთა ხეტიალის შესახებ. სინამდვილეში ყველაფერი პირიქითაა. თითოეული მათგანი მხოლოდ ერთ გზას გადის, მხოლოდ ერთ წრიულ მოძრაობას ასრულებს და არა მრავალს, თუმცა ისე ჩანს, თითქოს მრავალი მიმართულებით მოძრაობდეს. ხოლო ის მნათობი, რომელიც ყველაზე სწრაფად მოძრაობს, ჩვენ მცდარად გვეჩვენება, ყველაზე ნელა მოძრავად, და პირიქით, ყველაზე ნელა მოძრავი ყველაზე სწრაფი გვეჩვენება. ასე დააწესა ბუნებამ, ჩვენ კი სხვა აზრზე ვდგევართ“. (პლატონი, 1994: 92)

პლატონის „ტიმეოსს“ თუ გაეცნობი არ შეიძლება არ გაგაოგნოს გენიალურ ინტუიციამ და მიგნებათა უკიდევანო ოკეანემ. მაგრამ ადგილის სიმცირის გამო ნათქვამით დაკვამყოფილდები და საილუსტრაციოდ მოვიყვან თანამედროვეობის ერთ-ერთი უდიდესი ფიზიკოსის ვერნერ ჰაიზენბერგის მოსაზრებას, რომელსაც იზიარებენ აინშტაინი, შროდინგერი და ნილს ბორი: „მხოლოდ დიდი მათემატიკოსისა და ბუნებისმეტყველის იშვიათ ნიჭთან ორგანულად შერწყმულ გენიალურ ინტუიციას თუ შეეძლო ესოდენ ღრმად შეჭრილიყო მიკრონაწილაკთა იდუმალ სამყაროში და ჩამოეყალიბებინა თავისი სირთულითა და სითამამით გამაოგნებელი მეცნიერული ჰიპოთეზა. პლატონის მიკრონაწილაკთა თეორია თანამედროვე ატომური ფიზიკის თვალსაზრისს უახლოვდება.“ (Гаизенберг, 1963: 48).

მიგვაჩნია, რომ „ელინური საოცრების“ გამოვლენის უმნიშვნელოვანეს ფენომენებად, მითოლოგიის, ფილოსოფიის, ხელოვნების და მეცნიერების გვერდით უნდა დასახელდეს ელინური განათლება-აღზრდის სისტემა და ყველაზე მთავარი, პოლისი, ელინთა სოციალური, პოლიტიკური და კულტურული თანაცხოვრების საკვირველი ფორმა, რომლის მსგავსიც არ იცის არც მანამდელმა და არც შემდგომმა ისტორიამ, მაგრამ, რადგან ეს ორი ფენომენი, ამავე დროს, წარმოადგენს ელინური კულტურის ფუნდამენტალურ საფუძველს, მის წარმომქმნელ და ამხსნელ პრინციპს, ამიტომ მათ ქვემოთ, სათანადო ადგილზე შევხებით.

ანტიკური ხანის მკვლევართათვის ელინური კულტურის ფენომენი მუდამ ითვლებოდა ერთ-ერთ უდიდეს პარადოქსად. და მართლაც, მნელია რაციონალურად აიხსნას, ისტორიული განვითარების ასეთ ადრეულ ეტაპზე გონითობის ასეთი „აფეთქება“, სულიერების ასეთი აღმაფრენა. მკვლევართა ერთი ნაწილი ამ ელინური საოცრების

ამხსნელ პრინციპს ხედავს ძველ ბერძენთა განსაკუთრებულ ნიჭიერებაში: იმ დროისთვის არაჩვეულებრივად მოჭარბებულ რაციონალიზმსა და ინტელექტუალიზმში, ეთნოსისთვის თანდაყოლილ სულიერ სინატიფეში, აქტიურ სასიცოცხლო ენერგიასა და ამოუწურავ ცნობისმოყვარეობაში.

მეორე რიგი მკვლევარებისა ელინურ ცივილიზაციას უწოდებს „მოცალეობის, თავისუფალი დროის ცივილიზაციას“ და ამით ხსნის მის მიღწევებს და სრულქმნილებას. როგორც ჩანს, ისინი ამოდიან არისტოტელეს მოსაზრებიდან. არისტოტელე „მეტაფიზიკაში“ როცა ეხება ბერძნული კულტურის, კერძოდ კი, ფილოსოფიის წარმოშობის მიზეზებს ამბობს: „ის იყო ფიზიკურ კეთილდღეობასა და მოცალეობას მიღწეული ეპოქის ნაყოფი“ (არისტოტელე, 1964: 27).

ანტიკურ საბერძნეთში, ცხოვრების ეკონომიკურ და სოციალურ სფეროებში ყოველდღიური შრომით დაკავებულნი იყვნენ მონები. თავისუფალი მოქალაქენი კი ჭარბად ფლობდნენ თავისუფალ დროს, მოცალეობას, რამაც ნაყოფიერი პირობები შეუქმნაო შემოქმედებით შრომას და სულიერი კულტურის განვითარებას. სხვანი „ბერძნული საოცრების“ წინაპირობად მიიჩნევენ ბერძნების განსაკუთრებულ მობილურობას. ბერძნები სხვა ყველაფერთან ერთად დიდი ვაჭრები და მოგზაურებიც იყვნენ. ბევრი განსაკუთრებით კი კულტურის სფეროს წარმომადგენლები ხშირად მიემგზავრებოდნენ შორეულ და ხანგრძლივ მოგზაურობაში, გადადიოდნენ ქვეყნიდან ქვეყანაში, ქალაქიდან ქალაქში, ეცნობოდნენ აზიის მცხოვრებთა ადათ-წესებს, რელიგიას, კულტურას, სახელმწიფო წყობილებას და იფართოვდნენ თვალსაწიერს. ზოგი მკვლევარი განსაკუთრებულ ყურადღებას მიაპყრობს ელინისთვის დამახასიათებელ შეჯიბრის სულისკვეთებას, ე. წ. „აგონალურ სულს“. ელინთა ხასიათის ეს თავისებურება აშკარაა. მას პირველმა ყურადღება მიაქცია დიდმა შვეიცარიელმა მეცნიერმა იაკობ ბურკჰარდტმა, რომელსაც ეკუთვნის ფუნდამენტური ნაშრომი „ბერძნული კულტურის ისტორია“. რაც არ უნდა ეკეთებინათ ბერძნებს ყველაფერში: სპორტში, ომში, პოეზიაში, დრამატურგიაში, სიმღერაში, მუსიკალურ ინსტრუმენტებზე დაკვრაში, ფერწერაში, სკულპტურაში, არქიტექტურაში, ყველაფერში... სპორტული ჟინით ეჯიბრებოდნენ ერთმანეთს, ძირითადად უანგაროდ, უბრალოდ სიამაყისთვის, ღირსებისთვის, გამარჯვებით ტკბობისთვის. აღარ მახსოვს სად მაქვს წაკითხული ჰეროდოტესთან თუ პლუტარქესთან, ერთხელ ათენს ეგვიპტელი ელჩები ესტუმრნენ. ბერძნებმა საპატიო სტუმრები ოლიმპიურ შეჯიბრზე წაიყვანეს. ეგვიპტელები გაოგნებულნი უყურებდნენ შეჯიბრის მონაწილეებს, მათ ვერ გაიგეს, ვერ ჩაწვდნენ სპორტული შეჯიბრის სულისკვეთებას.

ჩვენ აქ ჩამოვთვალეთ მოსაზრებების ერთი ნაწილი, რომლებიც ცდილობენ ახსნან „ელინური სასწაულის“ წარმოშობის საიდუმლო. ჩვენი მხრიდან ვიტყვით, რომ ყველა ეს მოსაზრება სწორია, სწორად წარმოაჩენს ელინური კულტურის წარმომქმნელ ფაქტორებს. ეს ფაქტორები ერთმანეთს ავსებენ, მაგრამ მთავარს, პრინციპულ მიზეზებს ყურადღების გარეშე სტოვებენ. წარმოდგენილი სტატია იზიარებს იმ მოსაზრებას, რომ ელინური სასწაული მნიშვნელოვანწილად განპირობებული იყო ბერძენი ეთნოსის განსაკუთრებული, თანდაყოლილი ნიჭიერებით. მათ შექმნეს გენიალური კულტურა იმიტომ, რომ თვითონ იყვნენ გენიალურნი. მაგრამ ეს განმარტება ძალიან ზოგადია და არადადამაკმაყოფილებელი. თანაც სიტყვებს: „თანდაყოლილი გენიალური ნიჭი“, „სასწაული“, „საოცრება“ ირაციონალური ელფერი აქვს, რომლის წინაშეც მეცნიერება უნდა დადუმდეს. არადა საჭიროა მათი რაციონალიზაცია, კონკრეტული შინაარსით წარმოდგენა, რასაც ეხლა შევუდგებით: ამ გზაზე შედგომაში ერთგავარ ინსპირატორად მოგვევლინა პერიკლეს სიტყვა წარმოთქმული ძვ.წ.აღ. 431 წელს პელოპონესის ომის პირველივე ბრძოლაში დაღუპული ათენელების დაკრძალვის ცერემონიაზე. (პერიკლეს ამ სიტყვას, რომელიც სრულადაა აქვს თუკიდიდეს თავისი „ისტორიის“ მეორე წიგნში წარმოდგენილი, მოგვიანებით უფრო ვრცლად დავუბრუნდებით) პერიკლე, თავის

სიტყვაში, წარმოაჩენს რა ათენელთა და ათენის პოლისის უპირატესობას და აღმატებულობას სხვა ხალხებსა და სახელმწიფო წყობაზე, ელინთა დამახასიათებელ ერთ-ერთ თვისებად ასახელებს შემდეგ რამეს: „ჩვენ ყოველდღიურად ვავითარებთ ჩვენში, ჩვენთვის ბუნებით დამახასიათებელ მშვენიერების ნიჭსა და გრძნობას“ (Фучидид, 2022: 8) ელინური სულის გამორჩეულ თვისებად და თანდაყოლილ ნიჭად უნდა დასახელდეს გასაოცარი ესთეტიზმი. ესთეტიზმმა შთანთქა ძველ საბერძნეთში კულტურის ყველა სფერო: მითოლოგია, ფილოსოფია, ხელოვნება, აღზრდა-განათლების სფერო თვით პოლიტიკაც კი. (ელინი თავის პოლისს ისე აღიქვამდა, როგორც ხელოვნების ქმნილებას და ტკბებოდა მისი მშვენიერებით). თუ ძველი შუამდინარელი, ეგვიპტელი, სირიელი, ფინიკიელი, ქართველი ბუნებასთან რელიგიურ დამოკიდებულებაში მყოფი, აღმერთებდა ცის მნათობებს, ბუნების სხვადასხვა მოვლენებს, შიშით და მოკრძალებით ევედრებოდა მათ და ზოგჯერ შვილებსაც კი სწირავდა მსხვერპლად, ბერძენმა შესძლო უფრო თამამი, თავისუფალი მიმართება დაემყარებინა ბუნების მიმართ. ბერძენი არ შეუშინდა ბუნებას: პირველად კაცობრიობის ისტორიაში გახდა თვალი გაესწორებინა მისთვის და „აღმოაჩინა“, რომ მზე, მთვარე, ვარსკვლავები, ბუნების სხვადასხვა სტიქიონები მშვენიერ სანახაობას წარმოადგენენ, რომ სამყარო არის „კოსმოსი“, ანუ ჰარმონიული და მშვენივრად მოწესრიგებული მთელი და ის ადამიანისგან ითხოვს არა შიშზე დაფუძნებულ რელიგიურ თავყანისცემას, არამედ ესთეტიკურ ცქერას და ტკბობას. „თუ იუდეველი ქრისტიანიანდა მუსლიმი ღმერთის აღიარებით იწყებს და შემდეგ მიაწერს მას ისეთ პრედიკატებს, როგორცაა: მშვენიერი, კეთილი, ჭეშმარიტი ან სამართლიანი...ელინი ღმერთის აღიარებით კი არ იწყებდა და შემდეგ კი არ მოყვებოდა ატრიბუტების: მშვენიერის, კეთილის და სამართლიანის ჩამოთვლას. ბუნების და ცხოვრების მოვლენებით გამოწვეული ღრმა შთაბეჭდილება წამოაძახებინებდა, მშვენიერება ღმერთია, სამართლიანობა ღმერთია.... თუ ქრისტიანი იტყვის: ღმერთი მშვენიერებაა, სიყვარულია, ბერძენის თვალსაზრისით მშვენიერებაა ღმერთი, სიყვარულია ღმერთი...“ (გათრი, 1983: 28-29)

ეს სულიერი მდგომარეობა მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავს კულტურის, ხელოვნების გაფურჩქვნა-აყვავებას ძველ საბერძნეთში. ელინური სულის ამ თვისების, და საერთოდ ესთეტიკურის, საოცარი რაციონალიზაცია განახორციელა პითაგორამ. პითაგორას მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებაზე გადაწყვეტი გავლენა მოახდინა ორფიზმის მისტიკურმა მოძღვრებამ აპოლონისა და მუზების კულტითა და სულის ზნეობრივი კათარზისით, რომლის მთავარ საშუალებად ითვლებოდა უანგარო ჭკრეტა და ხელოვნება. პითაგორამ პირველმა შენიშნა, რომ სამყარო კოსმოსია, ანუ მშვენიერი, ჰარმონიულად მოწესრიგებული მთელი, (სხვათაშორის ცნება „კოსმოსი“ პითაგორას შემოტანილია კულტურულ სივრცეში), ხოლო კოსმოსის პრინციპია რიცხვი. რიცხვით განისაზღვრება წესრიგი და ჰარმონია, როგორც ცაში, ისე ხელოსნობაში, ხელოვნებაში, აღზრდის სფეროში და თვით პოლიტიკაშიც კი. პითაგორას მოძღვრებით რიცხვი ყოველგვარი არსებულის უნიკალურ თვისებას წარმოადგენს. ყველაფერი ექვემდებარება რიცხობრივ კანონზომიერებას. განსაკურებულად, პითაგორას ყურადღება მიიქცია მუსიკამ, როგორც ადამიანის სულის განწმენდის საუკეთესო ორფიკულმა საშუალებამ. პითაგორა, როგორც ჭეშმარიტი ელინი მთელი სისრულით განიცდიდა მუსიკის მშვენიერებას და თვითონაც შესანიშნავად უკრავდა. პითაგორამ პირველი დიდი აღმოჩენა მუსიკის სფეროში მოახდინა, რაც მისთვის მთელი სამყაროს იდუმალების წარმომჩენ ჭეშმარიტებად იქცა და საფუძვლად დაედო მის ფილოსოფიას და მათემატიკურ თეორიას. ამ აღმოჩენის მიხედვით ბგერების გამომცემი სიმის სიგრძესა და სიმის ჟღერით წარმოქმნილ ბგერებს შორის კანონზომიერი რიცხობრივი თანაფარდობაა; ჰარმონიული ბგერები სრულ შესაბამისობაშია მათემატიკურ პროპორციებთან; ბგერათა სამყაროში საზღვრის შემოტანა დისჰარმონიას ჰარმონიად აქცევს. ბგერებში არსებული განუსაზღვრელი თვისობრივი მრავალფეროვნება მშვენიერებად იქცევა პროპორციის

მარტივი კანონების მეშვეობით და ეს პრინციპი მთელი უნივერსუმის განმსაზღვრელი პრინციპია.

აღმოჩენილ იქნა წესრიგის არსი, ბგერის ბუნებაში დაფარული რიცხოვრივი ორგანიზაცია. ესაა სამყაროს კოსმოსის წარმოქმნის ზოგად პითაგორული ფორმულა, საიდანაც გამომდინარეობს ზოგადფილოსოფიური, ეთიკური და ესთეტიკური შედეგები. კოსმოსის არსებობა რიცხოვრივი პროპორციებით განისაზღვრება, რაც სამყაროულ ქაოსს მშვენიერებად აქცევს. თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ ძველი ბერძენის სულის მეორე დამახასიათებელი თვისება იყო ბუნდოვანის, უფორმოს და ფანტასტიკურის საპირისპიროდ გონით მისაწვდომისთვის, გარკვეულისთვის, მშვენიერისთვის უპირატესობის მინიჭება, მაშინ პითაგორა ელინური სულის უპირველესი მოციქულია.

მოხდენილად შენიშნავს ბერტრან რასელი: „პითაგორას შემდეგ მუსიკალური საკრავის მომართულმა სიმმა მთავარი როლი შეასრულა ძველი ბერძნული კულტურის ისტორიაში“ (Pascal, 1998: 48).

„ელინური საოცრების“ ერთ-ერთ გამოვლენად და ამხსნელ პრინციპად უნდა დასახელდეს განათლებისა და აღზრდის სისტემა. ძველი ბერძნები განსაუთრებულ ყურადღებას იჩენდნენ აღზრდა-განათლების მიმართ. ის ელინური კულტურის განუყოფელი ნაწილი იყო. პოეზია, მუსიკა, ფილოსოფია, ხელოვნება, მეცნიერება, თეატრი, ორატორული ხელოვნება, სპორტი განუყოფელ მთლიანობას ჰქმნიდნენ და აღზრდის უმნიშველოვანეს ფაქტორებს წარმოადგენდნენ, რამაც უმნიშველოვანესი როლი შეასრულა ელინური კულტურის ქმნადობის საქმეში. „პირველდაწყებითი სწავლა-განათლება სამი ნაწილისგან შედგებოდა: გრამატიკის, მუსიკისა და გიმნასტიკისგან. შვიდი წლის ასაკში ბავშვებს აღსაზრდელად აზარებდნენ. ე.წ. „მუსიკურ“ სკოლაში, სადაც ბავშვები ეუფლებოდნენ წერა-კითხვას, პარალელურად მათ ასწავილდნენ დიდი ბერძენი პოეტების ყველაზე მნიშვნელოვან ნაწარმოებებს, რომლებიც ადიდებდნენ ღმერთებს, სამშობლოსთვის თავდადებულ გმირების ღვაწლს, მათ დიდსულოვნებას, კეთილშობილებას და სიქველეს. ბერძნული მწერლობა იყო არა მარტო ლიტერატურული განათლების, არამედ ზნეობრივი აღზრდის ერთ-ერთი ქმედითი საშუალება“ (პლატონი, 1997: 429). განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა, მოზარდის აღზრდაში მუსიკას და ხელოვნებას, მათში ხორცშესხმულ მშვენიერებას და კეთილსახიერებას, სიტყვას, ჰარმონიას და რიტმის სინატიფეს. აი რას წერს ამის შესახებ პლატონი: „მათ მოაქვთ სიმრთელე და სიჯანსაღე, აღსაზრდელს სიყრმიდანვე რომ აჩვევს მშვენიერების სიყვარულს და მეგობრობისა თუ სრული თანხმობის ცხოველმყოფელ გრძნობას უნერგავს გულში... მუსიკა ყველაზე ღრმად წვდება ადამიანის სულს და უჩვეულო ძალით აღელვებს მას. რიტმსა და ჰარმონიას თან ახლავს კეთილსახიერება, და ისინი კეთილსახიერებითვე მოსავენ სულსაც, თუ ეს უკანასკნელი ისეა აღზრდილი, როგორც ჯერ არს, თუ არა და, პირიქით, ამახინჯებენ მას. ვინც ამ მხრივ სათანადოდ არის აღზრდილი, ძალიან მძაფრად განიცდის, როგორც ბუნების, ისე ხელოვნების ქმნილებათა ყოველნაირ ნაკლს. მათ გაურანდაობას თუ არასრულყოფილებას. მშვენიერების თაყვანისმცემლად ქცეული, სულით რომ აღიქვამს და შეისისხლხორცებს მას, მშვენიერებითვე ისულდგმულებს და თვითონაც მშვენიერი და კეთილი გახდება. სიმახინჯეს კი სავსებით სამართლიანად დაჰკმობს და სიყრმიდანვე შეიზიზღებს, ხოლო როდესაც გონიერების ასაკს მიაღწევს, მთელი არსებით შეიყვარებს გონებას და მიხვდება, რომ მასთან სწორედ მუსიკალურმა აღზრდამ მიიყვანა“ (პლატონი, 2003: 108).

ბერძნული განათლება უმთავრეს მიზნად ისახავდა მოზარდში არა რომელიმე ხელობაში დაოსტატებას, არამედ პიროვნებად აღზრდას, იმ უნარების განვითარებას, რომელიც მას დასჭირდებოდა საზოგადოებრივ საქმეებში მონაწილეობისას. განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა შემოქმედებითი უნარების განვითარებას. აღზრდის ამ მხარეს განსაკუთრებული ხაზგასმით აღნიშნავს პერიკლე ძვ.წ.აღ. 431 წელს

წარმოთქმულ თავის სამგლოვიარო სიტყვაში (Фукидид, 2022: 75), ხოლო პლუტარქეს გადმოცემით, სოლონი თავის მიერ გატარებული რეფორმების უმნიშვნელოვანეს დამსახურებად მიიჩნევს სწორედ აღზრდის გზით ადამიანში ამ უნარების განვითარებას. პერიკლეს ეპოქის განმანათლებლურმა სულისკვეთებამ, მეცნიერებისა და ხელოვნების არნახულმა განვითარებამ, კულტურის მოღვაწეთა საყოველთაო აღიარებამ, მათ მიერ მოხვეჭილმა სახელმა და დიდებამ; ამასთან პოლისი დემოკრატიული სახელმწიფო იყო და ყოველ მოქალაქეს რეალური შანსი ჰქონდა აქტიური მონაწილეობა მიეღო პოლიტიკურ ცხოვრებაში და სახალხო კრებაზე ხმების მიღების ან წილისყრის გზით მნიშვნელოვანი სახელმწიფო თანამდებობა დაეკავებინა. ამან აღძრა სწავლა-განათლების უჩვეულოდ მძაფრი წყურვილი და განათლების ისეთი საყოველთაო მოთხოვნილება, რომლის მსგავსიც არ ახსოვს კაცობრიობის კულტურის ისტორიას.

პოლისი - გენიალური კულტურის შექმნისთვის ეთნოსის გენიალურობა არ არის საკმარისი. საჭიროა სათანადო სოციალურ-პოლიტიკური და კულტურული პირობები ამ თანდაყოლილ ნიჭს რომ მიეცეს სრულყოფილი რეალიზაციის საშუალება. და ჩვენ მივადებით ყველაფრის ამხსნელ მთავარ პრინციპს. პირველად კაცობრიობის ისტორიაში, ძველ საბერძნეთში, აღმოცენდა ისეთი კულტურული ფენომენი, თავისი სოციალური და პოლიტიკური სტრუქტურებით, ღირებულებათა სისტემით და ცხოვრების წესით, როგორცაა პოლისი. პოლისით უნდა აიხსნას ანტიკური ელადის ბედი, მისი ბრწყინვალეობა და დაცემა.

ელინურ პოლისს განვიხილავთ ათენის პოლისის მაგალითზე, რადგან პოლისმა თავისი სრულყოფილების კლასიკურ დონეს ათენის ქალაქ-სახელმწიფოში მიაღწია. ამ საქმეში კი პერიკლეზე უკეთეს დამხმარეს ვერ ნახავ, რადგან პერიკლე ათენის პოლისის ბრწყინვალეობის მომსწრეცაა და ამ ბრწყინვალეობის ერთ-ერთი შემოქმედიც. აი როგორ ახასიათებს ის, ზემოთ უკვე ნახსენებ, თავის ცნობილ სამგლოვიარო სიტყვაში, რომელიც მან წარმოთქვა ძვ.წ.აღ.431 წელს პელოპონესის ომის პირველ ბრძოლაში დაღუპულ ათენელ მეომართა დაკრძალვის ცერემონიაზე: „ჩვენს ქალაქს მართავს არა ადამიანთა მცირე ჯგუფი, არამედ ხალხის უმეტესობა, სწორედ ამიტომ ჰქვია ჩვენს სახელმწიფოებრივ წყობას სახალხო მმართველობა. კერძო საქმეებში ყველა სარგებლობს თანაბარი უფლებებით და კანონის წინაშე ყველა თანასწორია. რაც შეეხება სახელმწიფო საქმეებს, საპატიო სახელმწიფო თანამდებობებზე ვირჩევთ მხოლოდ ღირსეულ, დამსახურებულ პირებს, ისე, რომ ყურადღებას არ ვაქცევთ მის სოციალურ წარმომავლობას და ქონებრივ მდგომარეობას. სიღარიბე ან არაკეთილშობილური წარმომავლობა არ არის ხელისშემშლელი სახელმწიფოებრივი თანამდებობის დაკავებაში, თუ მას გააჩნია სათანადო უნარები სარგებლობა მოუტანოს პოლისს. ჩვენს სახელმწიფოში ჩვენ ვცხოვრობთ თავისუფლად და ყოველდღიურ ცხოვრებაში გავურბივართ შურს, შუღლს და ეჭვიანობას. მომთმენნი ვართ პირად ურთიერთობებში და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში არ ვარღვევთ კანონებს არა შიშის, არამედ კანონების მიმართ პატივისცემის გამო. ჩვენ თავისუფალი ნებით, ენთუზიაზმით ვემორჩილებით კანონებს და ხელისუფლებას.

სიმდიდრეს ვაფასებთ იმდენად, რამდენადაც მას კეთილგონივრულად ვიყენებთ და არა პატივმოყვარეობისა და თავმოწონების გამო. სიღარიბე ჩვენთვის არ არის სამარცხვინო, მაგრამ დიდ სირცხვილად ითვლება თუ ადამიანი არ ცდილობს მისგან თავის დაღწევას თავისი შრომით. ერთი და იგივე ადამიანები, ჩვენთან, ერთნაირად არიან დაკავებულნი როგორც პირადი, ისე საზოგადოებრივი საქმეებით. კარგად ერკვევიან რა თავის ხელობაში, ასევე კარგად ერკვევიან პოლიტიკაში. მხოლოდ ჩვენ მივიჩნევთ ადამიანს, ვინც არ არის დაკავებული საზოგადოებრივი საქმეებით არასაიმედო და უსარგებლო ობივაცტულად. სახელმწიფოებრივ საქმეთა განხილვისას ჩვენ არასდროს მივიღებთ რაიმე გადაწყვეტილებას საკითხის წინასწარი მომზადების, სიტყვით გამოსვლის, კამათის და ხმის მიცემის გარეშე“... (Фукидид, 2022: 75-76).

სტატიისთვის განკუთვნილი ადგილის სიმცირის გამო, პერიკლეს ამ სიტყვის ანალიზს თეზისების სახით წარმოვადგენთ:

ათენის პოლისში ყველა მოქალაქე მონაწილეობდა სახელმწიფოს მართვაში; მართვის უმაღლეს ორგანოს წარმოადგენდა სახალხო კრება, რომელსაც ექვემდებარებოდა ყველა მართვის ორგანო; პოლისში მართვა დემოკრატიულია, დემოკრატია არის პირდაპირი და არა წარმომადგენლობითი; (პოლისურ დემოკრატიას ეხლა კლასიკურს ეძახიან). კლასიკური დემოკრატია გულისხმობდა მოქალაქეთა სრულ და ყოველმხრივ ჩართულობას სახელისუფლებო სტრუქტურებში და სახელმწიფოს მართვაში ისინი რეალურად მონაწილეობენ უმაღლესი მმართველობის განხორციელებაში; კლასიკური დემოკრატის საკვანძო პრინციპს წარმოადგენს კანონის წინაშე ყველა მოქალაქის თანასწორობა. არც ერთი სოციალური ფენა, არც ერთი ჯგუფი მოქალაქეებისა არ ფლობს რაიმე პრივილეგიას არისტოკრატიული წარმომავლობის ან სიმდიდრის გამო; პოლისური სახელმწიფოებრიობისთვის უცხო იყო ხალხისგან მოწყვეტილი, ხალხზე ზემდგომი განსაკუთრებული სახელისუფლებო ორგანოები. პოლისი იყო სახელმწიფო ბიუროკრატის გარეშე. თანამდებობის პირები ზემოდან კი არ ინიშნებოდნენ, არამედ ირჩეოდნენ; არჩევნები ხდებოდა ან პირდაპირი ხმის მიცემით ან წილისყრით; პოლისის ყველა მოქალაქეს ჰქონდა თანაბარი უფლება, აქტიური მონაწილეობა მიეღო პოლიტიკურ ცხოვრებაში. პოლისის მოქალაქეს სრული უფლება ჰქონდა ეთქვა: სახელმწიფო ეს მე ვარ. ყველა თანამდებობა იყო კოლეგიალური, არავის შეეძლო ემართა ერთპიროვნულად. ხელისუფლების ორგანოებში ხდებოდა მუდმივი როტაცია. სახელმწიფო თანამდებობაზე ყოფნის ხანგრძლივობა განისაზღვრებოდა ერთი წლის ვადით. ყველა მოქალაქის სრულ ჩართულობას პოლიტიკურ ცხოვრებაში უზრუნველყოფდა ის ფაქტი, რომ ყველა მნიშვნელოვანი საკითხის განხილვა ხდებოდა სახალხო კრებაზე, სადაც ყოველი მოქალაქე ფლობდა დისკუსიაში მონაწილეობის, სიტყვის და გამოხატვის სრულ თავისუფლებას.

როგორც აღინიშნა, სახალხო კრება პოლისის შეუზღუდავი, უმაღლესი მართვის ორგანოა. სახალხო კრების წევრია ყველა მოქალაქე. ის წყვეტს სახელმწიფოს ყველა მნიშვნელოვან საკითხს: იღებს კანონებს, აცხადებს ომს, დებს ზავს, ირჩევს თანამდებობის პირებს და პერიოდულად იბარებს მათგან ანგარიშს; მთავარი სასამართლო ორგანოა მსაჯულთა სასამართლო, რომელიც თავისი შემადგენლობით მრავალრიცხოვანია - 6000 კაცი. სასამართლოს ასეთ მრავალრიცხოვნებას განაპირობებს, პირველ რიგში ის, რომ სასამართლოს ჰქონდეს დემოკრატიული საყოველთაო სახალხო ხასიათი და რომ შეუძლებელი ყოფილიყო მისი მოსყიდვა.

არქაული პერიოდიდან მომდინარე ტრადიციით თუ თავდაპირველად უმაღლესი ხელისუფლება 9 არქონტის ხელში იყო, მეხუთე საუკუნიდან აღმასრულებელი ხელისუფლება გადავიდა ათი სტრატეგის ხელში. ომის დროს ისინი სარდლობდნენ ჯარს, ხოლო მშვიდობიანობის დროს ხელმძღვანელობდნენ სახელმწიფო პოლიტიკის საკვანძო საკითხებს. მხოლოდ სტრატეგის თანამდებობაზე შეიძლებოდა ერთი და იმავე პირი მრავალჯერ არჩევა.

პოლისური დემოკრატია ისეთი პოლიტიკური სისტემა იყო, რომლის პირობებშიც ყოველი მოქალაქე მინიმუმ ერთხელ მაინც იყო ან აღმასრულებელი თანამდებობის პირი, ან მოსამართლე. პოლისური დემოკრატია, კანონის წინაშე ყველას თანასწორობის გარდა უზრუნველყოფდა პირად ცხოვრებაში ყოველი მოქალაქის სრულ თავისუფლებას, რა თქმა უნდა კანონის ფარგლებში. თავისუფლების ბერძნული პრინციპი დაურღვეველ კავშირში იყო პასუხისმგებლობის პრინციპთან. თვით პერიკლე თავისი გავლენისა და ავტორიტეტის ზენიტში მყოფი ყოველწლიურად თავისი გაწეული საქმიანობის შესახებ ანგარიშს აბარებდა სახალხო კრებას. ასე იქცეოდა ყველა მაგისტრეტი. თუ ანგარიში იყო არადაამაკმაყოფილებელი, მაგალითად, თუ გაირკვეოდა, რომ მაგისტრატმა

არამიზნობრივად გაფლანგა თანხა ან გადაამეტა თავის უფლებამოსილებას, პოლიტიკოსი გადაეცემოდა სასამართლოს.

საკაცობრიო ისტორია სახელმწიფოებრიობის მრავალ ტიპს იცნობს, მაგრამ ბერძნული პოლისის სახით ჩვენს წინაშეა მეტად უნიკალური და ორიგინალური ფენომენი. ტრადიციული სახელმწიფოებისგან განსხვავებით ბერძნულ პოლისში ვერაფერს ნახავთ განუსრულებელს, ის ხელოვნების ქმნილებას ჰგავს, რომელიც განცვიფრებს თავისი სრულქმნილებით. მისი სტრუქტურა იმდენად გონივრულადაა მოფიქრებული და დახვეწილი დეტალებში, რომ არც მიმატება შეიძლება რაიმესი და არც დაკლება. პოლისის სახით ჩვენ საქმე გვაქვს სოციალურ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში განხორციელებულ „კოსმოსთან“. ეს არის ადამიანთა სოციალურ-პოლიტიკური და კულტურული თანაცხოვრების ყველაზე სრულქმნილი ფორმა მსოფლიო ისტორიაში.

პოლისმა უმნიშვნელოვანესი როლი ითამაშა ადამიანის განვითარებაში. პოლისის წყალობით ეზიარა მოქალაქე, პიროვნება თავისუფლების ისეთ ხარისხს, რომლის მსგავსიც არ იცის არც წინანდელმა და არც შემდგომი ეპოქების ისტორიამ, დღევანდელი ჩათვლით. არასდროს მომხდარა შემოქმედებითი ნიჭის და შეჯიბრებითობის სულისკვეთების ასეთი განთავისუფლება და შესაბამისად კულტურის ასეთი გაფურჩქვნა-აყვავება.

დასკვნა. ანტიკური ბერძნული კულტურის ცნობილი მკვლევარები ცდილობენ რა ახსნან დიადი ელინური კულტურის „ელინური საოცრების“ წარმოშობის საიდუმლო, ასახელებენ ისეთ ფაქტორებს, როგორცაა ელინთათვის დამახასიათებელი არაჩვეულებრივი რაციონალიზმი, ინტელექტუალიზმი და ამოუწურავი ცნობისმოყვარეობა; (მოცალეობა) თავისუფალი დრო; აქტიური სასიცოცხლო ენერჯია; განსაკუთრებული მობილურობა; შეჯიბრებითობის სულისკვეთება.

ჩვენი მხრიდან ვამბობთ, რომ ყველა ეს მოსაზრება სწორად წარმოაჩენს ელინური კულტურის წარმოშობ ფაქტორებს, ეს ფაქტორები ერთმანეთს ავსებენ, მაგრამ რამდენიმე მიზეზს ყურადღების გარეშე სტოვებენ, კერძოდ: 1) ელინური სულის გამორჩეულ თვისებას, თანდაყოლილ ნიჭს, გასაოცარ ესთეტიზმს, რომელმაც შთანთქა ძველ საბერძნეთში კულტურის ყველა სფერო: მითოლოგია, ფილოსოფია, ხელოვნება, აღზრდა-განათლების სფერო და თვით პოლიტიკაც კი. 2) პითაგორას ფაქტორს, რომელმაც ელინური სულის ხსენებული თვისების და საერთოდ ესთეტიკურის საოცარი რაციონალიზაცია განახორციელა და ელინური სულის ერთგვარ მოციქულად მოგვევლინა. 3) განათლება-აღზრდის ათენურ სისტემას, რამაც უმნიშვნელოვანესი როლი ითამაშა ელინური კულტურის ქმნადობის საქმეში და 4) ისეთ კულტურულ ფენომენს, თავისი სოციალურ-პოლიტიკური სტრუქტურებით, ღირებულებათა სისტემით და ცხოვრების წესით, როგორცაა პოლისი, რომლითაც უნდა აიხსნას ანტიკური ელადის სულიერი ბრწყინვალება. პოლისმა უმნიშვნელოვანესი როლი შეასრულა ადამიანის განვითარებაში, პოლისის წყალობით ეზიარა მოქალაქე თავისუფლების ისეთ ხარისხს, რომლის მსგავსიც არ იცის ისტორიამ. არასდროს მომხდარა შემოქმედებითი ნიჭისა და კულტურის ასეთი აყვავება.

გამოყენებული ლიტერატურა

- არისტოტელე. (1964). *მეტაფიზიკა*. თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“.
- გათრი, უ. (1983). *ბერძენი ფილოსოფოსები*. თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“.
- კასირერი, ე. (1983). *რა არის ადამიანი*. თბილისი: გამომცემლობა „განათლება“.

- პლატონი. (1997). *ადრეული დიალოგები*. თბილისი: გამომცემლობა „ნეკერი“.
- პლატონი. (1994). *ტიმეოსი*. თბილისი: გამომცემლობა „ირმისა“.
- პლატონი. (2003). *სახელმწიფო*. თბილისი: გამომცემლობა „ნეკერი“.
- Гейзенберг, В. (1963). *Физика и философия*. Москва: Издательство „Дело“.
- Ковнер, С. (1978). *История медицины*. Киев: Издательство „Украинская энциклопедия“.
- Лосев, А. (1977). *Платон*. Москва: Издательство „Дело“.
- Рассел, Б. (1998). *Мудрость запада*. Москва: Издательство „Академический проект“.
- Строик, Д. (1984). *Краткий очерк истории математики*. Москва: Издательство „Академический проект“.
- Тойнби, А. (1990). *Постижение истории*. Москва: Издательство „Прогрес“.
- Фукидид. (2022). *История*. Москва: Издательство „АСТ“.

REFERENCES

- arist'ot'ele. (1964). *met'apizik'a [Metaphysics]*. Tbilisi: Publishing House „Sabchota Sakartvelo“.
- gatri, u. (1983). *berdzeni pilosoposebi [Greek Philosophers]*. Tbilisi: Publishing House „Sabchota Sakartvelo“.
- k'asireri, e. (1983). *ra aris adamiani [What is the Human]*. Tbilisi: Publishing House „Ganatleba“.
- p'lat'oni. (1997). *adreuli dialogebi [Early Dialogues]*. Tbilisi: Publishing House „Nekeri“.
- p'lat'oni. (1994). *t'imeosi [Timaeus]*. Tbilisi: Publishing House „Irmisa“.
- p'lat'oni. (2003). *sakhelmts'ipo [The Republic]*. Tbilisi: Publishing House „Nekeri“.
- Gejzenberg, V. (1963). *Fizika i filofosia [Physics and philosophy]*. Moscow: Publishing House „Delo“.
- Kovner, S. (1978). *Istoria medicini [History of medicine]*. Kyiv: Publishing House „Ukrainskaia Enciklopedia“.
- Losev, A. (1977). *Platon [Plato]*. Moscow: Publishing House „Delo“.
- Rassel, B. (1998). *Mudrost zapada [The Wisdom of the West]*. Moscow: Publishing House „Akademicheskij projekt“.
- Stroik, D. (1984). *Kratkij ocherk istorii matematiki [A Brief Outline of the History of Mathematics]*. Moscow: Publishing House „Akademicheskij projekt“.
- Tojnbi, A. (1990). *Postizhenie istorii [Understanding history]*. Moscow: Publishing House „Progres“.
- Fukidid. (2022). *Istorija [History]*. Moscow: Publishing House „AST“.